

Inleiding bij Van der Marcks Verhandeling over den slaavenhandel

Frederick Adolf Van der Marck, oorspronkelijk ‘Friedrich Adolph’, was een Duitse jurist en filosoof. Hij werd geboren op 9 maart 1719 in het Graafschap Mark. Vanaf 1752 was Van der Marck hoogleraar *ius naturae*, *ius civile* en *ius publicum* te Duisberg. Op 1 juli 1758 werd hij benoemd als hoogleraar *ius publicum*, *ius naturae* en *ius gentium* te Groningen. Na een theologisch conflict, voortgekomen uit zijn vrijzinnige denkbeelden over de verhouding tussen kerk en staat werd hij in 1773 ontslagen. Na de omwenteling van 1795 kon Van der Marck in maart van datzelfde jaar terugkeren in Groningen. Tot zijn overlijden op 1 november 1800 bleef hij in Groningen werkzaam op de hierboven genoemde leerstoel.¹

Van der Marcks *Verhandeling over den slaavenhandel* was een voordracht die dateerde uit de tijd van Van der Marcks Groningse herbenoeming. Meermaals verwijst Van der Marck naar de Bataafsche Republiek, vaak overigens heeft hij deze woorden weer doorgehaald. Om een zo goed als mogelijke indruk te krijgen van de wordingsgeschiedenis van de Verhandeling en van Van der Marcks retorische stijl, is in voetnoten weergegeven welke woorden hij schrapte of wijzigde. Het is niet met zekerheid te zeggen of Van der Marck zijn voordracht heeft uitgesproken en zo ja wie de toehoorders waren en wat de gelegenheid van de toespraak was. De beoogde toehoorders bestonden in elk geval deels uit een groep kooplieden en planters.² Van der Marck heeft zijn Verhandeling niet gepubliceerd, zij bevindt zich in de Leidse universiteitsbibliotheek.³

Datering van de *Verhandeling*

De Verhandeling is waarschijnlijk van ergens tussen het jaar van de Bataafsche omwenteling, 1795, en het jaar 1798, het jaar waarin Van der Marck zijn laatste grote werk publiceerde, zijn *Schets over de Rechten van den Mensch, Het Algemeen Kerken-, Staats-*

1 Zie over Van der Marck C.J.H. Jansen, *Natuurrecht of Romeins recht*, Leiden 1987, p. 6-84.

2 Van der Marck legt bijvoorbeeld aan de kooplieden en planters hun plicht uit om, zo lang de slavernij niet is afgeschaft, de slaven in ieder geval niet te hardhandig te behandelen en ze op te leiden tot ‘redelijke mensen’ met ‘Christelijke kennis’ (zie *Verhandeling*, p. 30-31).

3 BPL 1130. De verhandeling beslaat 32 beschreven vellen. De nummering is halverwege de verhandeling rechtsboven telkens aangepast. Wij geven hier steeds de oorspronkelijke ‘paginanummers’ weer.

en *Volkerenrecht ten dienste van de burgerij ontworpen*.⁴ In de *Schets* besteedt Van der Marck ook aandacht aan slavernij en de slavenhandel. Hij komt tot grofweg dezelfde gevolgtrekkingen, vaak in dezelfde bewoordingen als gebruikt in de *Verhandeling*. Op één punt gaat Van der Marck in zijn *Schets* verder dan in de *Verhandeling*. Ziet hij in de *Verhandeling* – in navolging van eerdere beoefenaren van het natuurrecht – althans nog ruimte voor een verdrag waarin de ene mens zich tegen kost en inwoning verbindt levenslang te werken voor de ander, in de *Schets* stelt hij dat zo'n verdrag onbestaanbaar is omdat het niet de door het natuurrecht vereiste Gelijkheid behelst.⁵ Dat doet vermoeden dat Van der Marck eerst zijn *Verhandeling* voorbereidde om het onderwerp in zijn *Schets* verder te doordenken.

De *Verhandeling* in vogelvlucht

Van der Marck begint zijn voordracht met een uitvoerige natuurrechtelijke uiteenzetting waaruit volgt dat ieder mens gelijk en vrij is.⁶ De slavenhandel is volgens Van der Marck onzedelijk en onchristelijk en in strijd met het natuurrecht, volgens hetwelk het niet mogelijk is om zich door middel van een overeenkomst tot minder dan een gelijkgerechtigd en vrij mens te maken.

Van der Marck loopt vervolgens verschillende rechtsgebieden af om redenen te vinden om de slavernij toch te rechtvaardigen.⁷ Daartoe wendt hij zich tot achtereenvolgens het volkerenrecht, het oorlogsrecht, het eigendomsrecht en het verbintenissenrecht. Telkens concludeert Van der Marck dat deze rechtsgebieden de slavenhandel niet rechtvaardigen.

Van der Marck probeert na de beschouwing van de vele rechtsgebieden te achterhalen waarom men desondanks slavenhandel drijft en slaven houdt. Volgens Van der Marck hoeft dit niet te zijn uit kwade bedoelingen. Sterker nog, de slavenhandelaar kan bewogen worden door een (vals) denkbeeld van mensenliefde.⁸ Door de slaaf van het Afrikaanse continent te nemen, behoedt de slavenhandelaar hem voor wrede oorlogen met andere volken en een

4 F.A. Van der Marck, *Schets over de Rechten van den Mensch, Het Algemeen Kerken-, Staats- en Volkerenrecht ten dienste van de burgerij ontworpen*, Groningen 1798, i.h.b. op p. 186-191.

5 Vgl. hiervoor het artikel van Jansen bij noot 61. Vgl. verder nog Van der Marcks *Slot van een betoog van staatsrechterlijken inhoud*. Net als de *Verhandeling* is ook het *Slot* ongedateerd en onuitgegeven. Het betoog bevindt zich in de Leidse bibliotheek, BPL 1147. C.J.H. Jansen vermoedt dat het betoog geschreven is in 1798 na de *Schets*, omdat het op bepaalde punten een uitwerking is van de *Schets*, C.J.H. Jansen, *Natuurrecht of Romeins recht*, Leiden 1987, p. 82.

6 *Verhandeling*, p. 1-11.

7 *Verhandeling*, p. 12-21

8 *Verhandeling*, p. 24-25.

barbaarse dood. Als de slaven gekocht worden door ‘goede Christenen’, dan is dat, weliswaar slechter dan de volle vrijheid, maar toch minder rampzalig voor hen. Van der Marck geeft vervolgens staatkundige (lees: economische) redenen voor het voorlopig behoud van de instelling. Zonder de slaven is er immers niemand om de benodigde zware arbeid te verrichten.⁹ Om de toehoorders op het hart te drukken dat de slavenhandel niet te gehaast moet worden afgeschaft, verwijst Van der Marck naar het voorbeeld van de ‘Franschen Republiek’. In de koloniën van dat land was de slavernij in 1794 afgeschaft. In 1791 vond er in een van de koloniën – Saint Domingue (nu Haïti) – een grote opstand plaats, met vele doden tot gevolg.¹⁰ De plotselinge afschaffing van de slavernij leidde in de Franse koloniën volgens Van der Marck bovendien tot de teloorgang van de ‘bloeiendste plantagien, de schoonste steden en de prachtigste bezittingen’.¹¹ Dit kwam doordat de slaven vrijgemaakt waren zonder dat zij kennis hadden van wat vrijheid en gelijkheid betekenen.

De slavernij moet volgens Van der Marck als kwaad afgeschaft worden, maar het Franse voorbeeld moet vermeden worden. Daarom moet de Nederlandse Republiek voorzichtig en oplettend zijn bij een uiteindelijke afschaffing van de slavenhandel. Vooreerst moet men het lijden van de slaven verzachten en streven naar een ‘trapswijze vernietiging’ van slavenhandel en slavernij.¹²

Van der Marck's opvattingen in zijn tijd geplaatst

Van der Marck pleitte in de *Verhandeling* voor afschaffing van slavernij en slavenhandel. De vraag rijst hoe dit standpunt zich verhield tot andere meningen over slavernij in de tijd waarin Van der Marck schreef. Voorop moet worden gesteld dat een abolitionistische beweging, zoals deze in Engeland, tegen het einde van de achttiende eeuw reeds grote aanhang had, niet in die omvang is ontstaan in Nederland. Vóór die tijd waren er maar weinigen die de slavernij publiekelijk afkeurden. De enkelingen die in de zeventiende en vroege achttiende eeuw tegen slavernij pleitten, kwamen voornamelijk uit de predikershoek.¹³ Aan het eind van de achttiende eeuw begint echter onder invloed van

9 *Verhandeling*, p. 25-29.

10 Voor meer informatie over de opstand in Saint Domingue bijvoorbeeld J. D. Popkin, *A concise History of the Haitian Revolution*, Chichester 2012.

11 *Verhandeling*, p. 29.

12 *Verhandeling*, p. 29-30.

13 Enkelingen die zich in die periode tegen slavernij keerden waren bijvoorbeeld de Hoornse stadspredikant Jacobus Hondius (1629-1691) en de Middelburgse predikant Bernardus Smytegelt (1665-1739). Minder felle tegenstander was predikant te Paramaribo Joannes Guiljemus Kals (1702-1781), vgl. bijv. W. Flinkenflögel, *Nederlandse Slavenhandel*, Utrecht/Antwerpen 1994, p. 97-100. Zie ook – nuancerend – H. Den Heijer, *Nederlandse slavernijverleden*, Zutphen 2021, p. 41-44.

verlichtingsdenkers en het Engelse abolitionisme ook in Nederland een (anti) slavernijdenken vorm te krijgen. In tijdschriften werden – vaak uit het Engels vertaalde – opiniestukken gepubliceerd.¹⁴ Het is waarschijnlijk dat Van der Marck via zijn vriend de patriot Van der Capellen tot den Pol op de hoogte raakte van dergelijke ideeën. In 1782 vroeg Van der Capellen in een brief aan M. Tydeman om een afschrift van de pleidooien in de beroemde Somersett-uitspraak van 1772. Van der Marck had Van der Capellen daarom gevraagd. Net als Van der Marck vond Van der Capellen dat de slavernij geleidelijk afgeschaft moest worden.¹⁵ Ook Dirk van Hogendorp (1761-1822, de broer van Gijsbert Karel) pleitte in zijn ‘Proeve over den slaavenhandel en de slaaverny, in Neerlands Indie’ van 1796 om de slavenhandel in de Oost per direct en de slavernij gefaseerd af te schaffen.¹⁶ Hij trad hiermee in de voetsporen van zijn vader, Willem van Hogendorp (1735-1784), die in 1780 een novelle schreef waarin hij de slavernij in de Oost bekritiseerde.¹⁷ Voor de ‘West’ stond Dirk van Hogendorp ook afschaffing van de slavernij voor, maar een te vlugge afschaffing wees hij net als Van der Marck af onder verwijzing naar de chaos die deze handelswijze in de Franse Koloniën had veroorzaakt.¹⁸ Van der Marcks verhandeling staat dus niet op zichzelf: de economische en paternalistische argumenten voor een tijdelijk behoud van slavernij kwamen bij verschillende tegenstanders van slavernij en slavenhandel voor. Ook voorstanders van slavernij en slavenhandel maakten gebruik van dergelijke argumenten. Zo hield de Amsterdamse koopman Abraham Barrau in 1790 voor de Amsterdamse afdeling van de Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen een lezing getiteld ‘De waare staat van den slaavenhandel in onze Nederlandsche Colonien’.¹⁹ Hierin betoogde hij onder andere dat de slavenhandel op Bijbelse gronden geoorloofd was. Hij stelde dat de slavenhalers door de slaven gezien werden als redders, die de slaven aan boord van het schip goed verzorgden. Barraus betoog stuitte op felle weerstand bijvoorbeeld van de remonstrantse dominee Jan Konijnenburg, die uitmondde in zijn krachtige in 2013

14 Zie daarover H. den Heijer, *Nederlandse slavernijverleden*, Zutphen 2021, p. 213-217.

15 Vgl. hiervoor het artikel van Jansen bij de noten 51-53.

16 D. van Hogendorp, ‘Proeve over den slaavenhandel, door den zelve en de slaavery in Neerlands Indie’ in: *Stukken, raakende den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indie en den handel op dezelve*, Den Haag/Delft 1801, p. 451-456.

17 W. van Hogendorp, *Kraspoekol, of de droevige gevolgen van eene te verregaande strengheid jegens de slaaven*, Batavia 1780.

18 D. van Hogendorp, *Stukken, raakende den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indie*, p. 207 en 376-378.

19 A. Barrau, ‘De waare Staat van de Slaaven-handel, in onze Nederlandsche Colonien’ in *Bijdragen tot het Menschelijk Geluk*, deel III (1790), p. 341-388, o.a. onder verwijzing naar de ‘Vadervloek’ over Cham en zijn nakomelingen uitgesproken, Genesis 9:20-27, vgl. bijv. J.H.A. Lokin, ‘Genesis’, in A.M. Hol, J.H. Nieuwenhuis (red.), *Recht en drama*, Den Haag 2011, p. 9-47, p. 10-12. Vgl. bijv. W. Flinkenflögel, *Nederlandse Slavenhandel*, Utrecht/Antwerpen, p. 95-96.

INLEIDING BIJ VAN DER MARCK'S VERHANDELING OVER DEN SLAAVENHANDEL

uitgegeven pleidooi voor de afschaffing van slavenhandel en slavernij.²⁰ Ook Van der Marck pleitte in diezelfde tijd op natuurrechtelijke gronden tegen slavenhandel en voor de afschaffing van de slavernij, het meest uitgebreid in zijn hier voor het eerst gepubliceerde *Verhandeling*.

D. de Vries²¹

GRONINGEN

20 Vgl. het artikel van Jansen bij noot 69, zie nog S. Vuyk, 'Georg Forster in Amsterdam', in: *Nieuw Letterkundig Magazijn* 2007, p. 25-32, i.h.b. op p. 30-32.

21 D. de Vries is redacteur bij het zusterblad *Ars Aequi* en is verbonden aan de sectie Rechtsgeschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen.